

שבת הגדול על שום מה

הרב עוזי קלכהיים ז"ל

זכתה 'שבת הגדול' לריבוי פנים והסברים, מה שלא זכתה כל שבת אחרת שבשנה. היא כנראה גדולה כל כך עד שאין טעם אחד מסוגל לבטא את מכלול ענייניה¹. מעניין שבמחזור ויטרי (סימן רנט) מצוין שנהגו העם לקרותה כך, ואינם יודעים למה, שהרי אינה גדולה מיתר שבתות שבשנה. נזכיר בראשי פרקים את ההסברים השונים שנאמרו עליה, ונרחיב את דיבורנו בהסבר הנוגע לזיקה שבין ארץ לשמים.

א. בראש הפירושים נזכיר את המובא ב'טור' וב'שלחן ערוך' (סימן תל):

"שבת שלפני פסח קורין אותו שבת הגדול מפני הנס שנעשה בו. "אותה שבת של שנת יציאת מצרים, הייתה בי' בניסן, בה נצטוו ישראל לקחת 'שה לבית אבות', להקריב את אליל מצרים, וראו המצרים ושאלום, והשיבו להם: לשוחטו לשם הפסח במצות ה'. והיו שיניהם של המצרים קהות ומעיהן מתחתכות על ששוחטים את אלוהיהם, ורצו להינקם ולא יכלו. ונעשו לישראל הרבה נסים באותה שבת, לפיכך נקראת שבת הגדול). "מחזור ויטרי רנט, סידור רש"י שנת, כל בו מז, ועוד)

אפשר להוסיף ולהסביר שהגדולה של אותה השבת היא מפני הגבורה של ישראל שזקפו קומתן, ולא רק מפני הנסים שנעשו. עצם האומץ לזקיפת הקומה כנגד המצרים הוא נס הנסים, בבא מציעא קו, ע"א, תוספות) וזוהי גדולתה של שבת זו (גדולתה נובעת מכוחו של העם).

ב. לפי שמאחרין העם בשבת זו לשמוע דרשתו של הרב, הדורש עד מחצית היום, עד סמוך למנחה, ונראה בעיניהם כיום גדול, כמו שקוראים ליום הכיפורים 'צומא רבה' (שבולי הלקט, סימן רה).

ג. בעל אבודרהם כותב ש"לכך נקרא שבת הגדול, כי ביום עשירי בניסן, שבת ראשונה שנכנסו ישראל למצוות". כלומר, כשם שקטן מתחיל להיקרות גדול עם כניסתו למצוות, כך עם ישראל התבגר בשבת זו עם כניסתו לעול המצוות, בקרבן פסח.

ד. בשמו של מהרש"ל נאמר כי 'שבת הגדול' נקראת על שם ההפטרה שמוזכר בה "הַנְּה אֲנִי שֶׁלַח לְכֶם אֶת אֱלֹהֵי... לְפָנַי בּוֹא יוֹם ה' הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא" מלאכי ג, כג (כמו שנקראת שבת 'חזון' על שם ההפטרה וכן שבת 'שובה' (ר' משה ב"ר אברהם, מטה משה, חלק ה, סימן תקמ"ב).

ה. כי יציאת מצרים נקרא גדול על שם גדלות מעשיו ונסיו הגדולים, שנתגלו ביציאת מצרים.

על פי הגמרא "במתניתא תנא... 'לך ה' הגדולה'... 'הגדולה', - זו קריעת ים סוף" (בברכות נח, ע"א).

ולעיתיד יזכו ישראל למדריגה יותר עליונה שיעשה עמהם לעולם הבא, כמו ששבת לפני יוה"כ היא שבת תשובה, על שם התשובה שתתגדל לעתיד. (מהר"ל מפראג, גבורות ה', פרק לט)

להבנת דבריו יש להסביר כך, שההליכה לקראת הדבר, מהווה ביטוי של דבקות למדריגתו, למעלתו. על כן שבת שלפני יציאת מצרים מבטאת דרגה עליונה בהליכה לקראת גדולת יציאת מצרים, שהייתה מלווה בניסים ובנפלאות, והיא ביטוי לשלב יותר עליון שיתגלה בעתיד.

ו. רבי שלמה קלוגר בספרו 'חכמת שלמה' (על אורח חיים סימן תל) מסביר, מאחר ששבת ויו"ט הן שתי קדושות שיש בהן שביטה, רצו להדגיש את מעלת השבת וחומרתה לעומת יו"ט של פסח, וקראו לשבת שלפני הפסח, שבת הגדול, כעין מה שאמרו חז"ל "כלל גדול", לעומת "כלל אחר" "שבת סח, ע"א).

ז. שבת זו נקראת כך, על שם תורה ותפילה שהתחילו לצאת אל הפועל בשבת זו. (בתלמוד) מגילה כז, ע"א (נקרא בית בשם "בית גדול", שמגדלים בו תורה ותפילה. ר' צדוק הכהן מלובלין, לקוטי מאמרים סוף יא)

טעמה של הפטרת שבת הגדול

ראינו את קשת הדעות וההסברים לשבת הגדול. יש שנאחזו במילה מן הפטרה או מעניין מסוים שבאותו היום וקשרוה לשבת זו, לעתים נראים כמה מן הפירושים כרחוקים וכצדדיים לשבת זו והם אינם מבטאים את מהותה. דיון נוסף היה בפוסקים בטעם הפטרה, וממילא גם במנהג קריאתה. יש מפטירין בכל שבת הגדול הפטרת 'וערבה', כי בה בשורת הגאולה על ידי אליה, כמו ביציאת מצרים על ידי משה (לבוש, וכן דעת הגר"א). ויש שנהגו בה רק אם חל ערב פסח בשבת, וטעמם שכתוב בהפטרה על ביעור מעשרות, שהיה בערב הפסח (באר היטב). אמנם יש נוהגים, לדעה ראשונה, כשחל שבת הגדול בפרשת מצורע, שמפטירין 'וארבעה אנשים' כי גם שם יש מעניין הנס, שיש ברכה בהפרשת חלה ובהפטרה יש ברכה של סאה בסלע (של"ה, פסחים בהגה"ה).

טעם להפטרת 'וערבה' לשבת הגדול באופן קבוע, נתן ר' יעקב עמדין בסידורו בית יעקב, וציין שהוא מרגיש שנתנו לו מקום להתגדר בו. את קשר הפטרה לפרשה הוא מסביר בתקופה שאנו סמוכים לה, שהיא לפני יום הדין על התבואה, כמו שאמרו חז"ל: "בארבעה פרקים העולם נידון, פסח על התבואה) "ראש השנה טז, ע"א).

"עוד טעם, לפי שבפסח העולם נידון על התבואה. ואמרו חכמים: בעוון ביטול מעשרות, שמים נעצרין והיוקר הווה, ובני אדם רצין אחר פרנסתם ואינם מגיעים, ומביא רעב של כליה וכו'. ואם נותנים מעשרותיהם, מתברכים. שנאמר: "הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי, ובחננוני נא בזאת, אמר ה' צבאות, אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי די" "מלאכי ג', (הרי הדבר מפורש מאד שהפטרה זו מענין של פסח היא תמיד. ולפיכך מפטירין בה לפני הפסח. להזהיר את העם על ענין המעשרות קודם גמר הדין על התבואה, שלא תלקה בשבילם."

ר' יעקב עמדין מגיע למסקנה, שנכון וראוי באותה שבת, שהרבנים יזהירו את העם על קיום מצוות מעשרות, במיוחד בדרשה זו של שבת הגדול, כי דבר בעתו מה טוב, ויביא ברכה לעולם. פסוקים אלה, בדבר המעשרות, מאותה הפטרה הם, ולפיכך מפטירין בה לפני הפסח להזהיר את העם על ענין המעשרות קודם גמר הדין על התבואה.

עשר בשביל שתתעשר

בהפטרה מובא הפסוק, "ובחננוני נא בזאת", כלומר, מרשה ה' לנסותו. אם בכל הדברים אסור לנסות את ה', הרי ביחס להפרשת מעשר מבטיח הנביא את הברכה ומתיר גם את

הבחינה. הסבר לעניין זה מובא בספר החינוך (מצוה תכה) 'שלא לנסות נביא אמת יותר מדי'.

"בכלל אזהרה זו, שלא לעשות מצוות ה' על דרך נסיון, אם יגמלוהו השם כצדקו, כי שכר המצוות בהאי עלמא ליכא, היום לעשותם - ולא היום לקבל שכרם) עבודה זרה ג, ע"א. אבל במצות מעשר שאדם מפרנס את משרתי ה', ימצא תועלת וברכה בנכסיו וחטאיו לא ימנעו הטוב ממנו."

ומה שאמרו חכמים "הנותן סלע לצדקה על מנת שיחיה בנו, הרי זה צדיק גמור" בבא בתרא י, ע"ב, (כבר תירצו המפרשים, שהוא נותן בלב שלם בין שיחיה או לא יחיה, ואין זה מנסה את ה'. לפי משמעות דברי הרמ"א (ביורה דעה סימן רמז, ד) גם במעשר כספים מותר לנסות השם, וחלק עליו ר' יעקב עמדין (בשאלת יעבץ חלק א, סימן ג), שלא נאמר דבר זה, אלא רק ביחס לתבואה, שמותר לנסות את ה' ולזכות לברכת האדמה. אפשר לומר שזהו שבחה של ארץ ישראל, וזו דעת ר' יעקב עמדין שהיה ידוע כמחבב ארץ ישראל (ר' יעקב עמדין, ההקדמה לסידור בית יעקב, בסולם בית אל).

הרבה טעמים נאמרו על קריאת הפטרה זו, שיש בה בשורת גאולה בעתיד, כעין גאולה ראשונה, "הן גאלתי אתכם אחרית כראשית", בשבת הגדול. כשם שהשבת שלפני פסח (אותה שבת שלפני פסח מצרים) הכינה את העם לקראת יציאת מצרים, להשתחרר משעבוד מצרים בזקיפת הקומה במעשה הגדול של קשירת אליל מצרים, לא לירא מהם ולהיות נכונים לשוחטו, כך בהפטרה זו ישנם העקרונות של גאולת העתיד, יום משפט וברירה בין הטובים לרעים:

"וְשַׁבְתֶּם וְרֵאִיתֶם בֵּין צְדִיק לְרָשָׁע, בֵּין עֶבֶד אֱ-לֹהִים לְאִשֶּׁר לֹא עֲבָדוּ" מלאכי ג, יח). ואז יהיה יום 'גדול' - לצדיקים, 'ונורא' - לרשעים, וכן בשורת התשובה: השבת "לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם" מלאכי ג, כד (ואליהו הוא המבשר את התשובה שתופיע בעידן הגאולה, וכן ביציאת מצרים הודיעו משה ואהרן שהנה הם יוצאים בחודש האביב, והתכלית היא לקבל תורה ומצוות. כך גם מזהיר מלאכי את ישראל לשמור את התורה: "זָכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עֲבָדִי" מלאכי ג, כב).

בצורה זו נקשרת ומשלימה גאולת העתיד את גאולת ממצרים. הלכות פסח וקורבן פסח גיבשו את ישראל כעם ה', כדי שיהיו ראויים לצאת משעבוד מצרים, הלכות תרומה ומעשר, שמזהיר עליהם מלאכי את ישראל, מקדשים את העם בנחלתו, להיות ראויים לשבת בנחלה.